

Komunikacija djece sa sindromom Down

Grabovac, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:238924>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Martina Grabovac

KOMUNIKACIJA DJECE SA SINDROMOM DOWN
ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Zdravka Leutar

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Sažetak	2
UVOD	1
1.KOMUNIKACIJA	2
1.1.Proces komunikacije	2
1.2.Povjerenje u komunikaciji.....	4
2.VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA.....	5
2.1.Pojam neverbalne komunikacije	5
3.NEVERBALNI SIGNALI.....	6
3.1.Geste.....	6
3.2.Oči	7
3.3.Držanje tijela	7
3.4.Dodirivanje.....	8
3.5.Izrazi lica	8
3.6.Gledanje	9
3.7.Glas	9
3.8.Odjeća.....	9
4.KOMUNIKACIJA ODGOJITELJA I DJECE	10
5.SINDROM DOWN.....	11
5.1.Definicija sindroma Down	11
5.2. Obilježja sindroma Down	12
5.4. Razvoj djece sa sindromom Down.....	13

5.4.1. Mentalni razvoj	14
5.4.2. Spoznajni razvoj.....	15
5.4.3. Socijalno emocionalni razvoj.....	15
6. KOMUNIKACIJA DJECE SA SINDROMOM DOWN	16
6.1. Govorno jezična obilježja djece sa sindromom Down.....	17
6.2. Motoričke vještine djece sa sindromom Down i manulani znakovi	19
6.3. Komunikacija djece sa sindromom Down unutar predškolskih i školskih programa	20
6.4. Potpomognuta komunikacija djece sa sindromom Down.....	21
6.5. Komunikacija osoba sa sindromom Down i njihovom oklinom.....	23
ZAKLJUČAK.....	25
LITERATURA	26

Komunikacije djece sa sindromom Down

Sažetak:

Ovaj završni rad istražuje komunikacijske izazove i potencijale djece sa sindromom Down. Cilj rada je razumjeti kako djeca s sindromom Down komuniciraju, identificirati prepreke s kojima se susreću te preglednim radom uočiti koje su strategije za poboljšanje komunikacije kod djece. Djeca sa sindromom Down mogu ostvariti značajan napredak u komunikaciji uz odgovarajuću podršku. Prepreke koje se najčešće javljaju uključuju poteškoće u jezičnom razumijevanju, izražavanju i artikulaciji, kao i uspostavljanju socijalnih veza. Međutim, primjenom različitih strategija kao što su ranije intervencije, korist od vizualnih pomagala, individualizirani pristupi i podrška obitelji, moguće je potaknuti komunikacijski razvoj djece sa sindromom Down. Zaključak ovog rada ističe važnost rane intervencije i podrške u razvoju komunikacijskih vještina djece sa sindromom Down. Individualizirani pristupi, strukturirane metode učenja, upotreba potpomognute komunikacije i suradnja roditelja i stručnjaka ključni su faktori za postizanje uspjeha u komunikaciji s djecom sa sindromom Down. Unaprjeđivanje komunikacijskih vještina kod djece sa sindromom Down ima iznimno pozitivan utjecaj na njihov razvoj, socijalizaciju i kvalitetu života.

Ključne riječi: komunikacija, sindrom Down, karakteristike, integracija

Communication of children with syndrome Down

Abstract:

This final thesis explores the communication challenges and potentials of children with syndrome Down. The focus of the paper is to understand how children with syndrome Down communicate, identify the barriers they encounter, and review strategies for improving communication in children through a comprehensive study. Children with syndrome Down can make significant progress in communication with appropriate support. The most common barriers include difficulties in language comprehension, expression, articulation, and establishing social connections. However, by implementing different strategies such as early interventions, the use of visual aids, individualized approaches, and family support, it is possible to promote the communication development of children with syndrome Down. The conclusion of this paper emphasizes the importance of early intervention and support in the development of communication skills in children with syndrome Down. Individualized approaches, structured learning methods, the use of augmentative and alternative communication, and collaboration between parents and professionals are key factors in achieving success in communicating with children with syndrome Down. Enhancing communication skills in children with syndrome Down has an extremely positive impact on their development, socialization, and quality of life.

Key words: communication, syndrome Down, characteristics, integration

Izjava o izvornosti

Ja, _____ pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: _____

Datum: _____

UVOD

Komunikacija je ključni element ljudskog iskustva i temeljna vještina koja omogućuje interakciju, razmjenu ideja, emocija i informacija među ljudima. Međutim, za osobe sa sindromom Down, koji predstavlja jedan od najčešćih genetskih poremećaja, proces komunikacije može biti izazovan. Sindrom Down karakterizira dodatni primjerak kromosoma 21, što može utjecati na razvoj jezičnih i komunikacijskih sposobnosti. Pri izradi završnog rada, informacije su prikupljene iz sekundarnih izvora kao što su knjige, znanstveni članci i internet. Korištene su induktivna i deduktivna metode kako bi se došlo do krajnjih zaključaka. Cilj ovog završnog rada je istražiti i razumjeti specifičnosti komunikacije osoba sa sindromom Down te istaknuti važnost prilagođenih strategija i podrške u poticanju njihove komunikacije. Razumijevanje tih specifičnosti ključno je za stvaranje inkluzivnog društva u kojem osobe sa sindromom Down mogu aktivno sudjelovati u komunikaciji, ostvarivati svoje potencijale i ostvariti kvalitetne interpersonalne odnose. Prvi dio ovog rada pružit će pregled sindroma Down, njegovih uzroka i karakterističnih obilježja. Nakon toga, usredotočit ćemo se na komunikacijske izazove s kojima se osobe sa sindromom Down mogu suočiti, uključujući jezične poteškoće, spori razvoj govora i jezičnih vještina te poteškoće u razumijevanju i izražavanju verbalnih i neverbalnih signala. Drugi dio rada istražiti će pristupe i strategije koje se koriste u podršci komunikaciji osoba sa sindromom Down. Analizirat ćemo različite pristupe, poput alternativnih i augmentativnih komunikacijskih sustava, koji imaju za cilj olakšati komunikaciju osobama sa sindromom Down i omogućiti im izražavanje svojih misli, potreba i želja. Također ćemo istaknuti važnost prilagodbe komunikacijskog okruženja i pružanja podrške kroz obrazovanje, terapije i socijalnu inkluziju. Na kraju, kroz primjere dobre prakse i istraživanja, prikazat ćemo potencijale osoba sa sindromom Down u području komunikacije. Ova istraživanja naglašavaju važnost prepoznavanja individualnih sposobnosti i potreba svake osobe te pružanje

1. KOMUNIKACIJA

Riječ komunikacija dolazi od latinske riječi *communication=comunicare*, a to znači komunicirati. Iz Velikog rječnika stranih riječi komunikacija je priopćavanje, priopćenje, veza, općenje, dodir, promet i slično. Može se definirati kao uspostavljanje informacijske veze između sustava koji imaju sposobnost primiti, memorirati, obrađivati i slati signale, a to su razni mediji i sredstva, koji omogućuju različite oblike prijenosa informacija (Jurković, 2012.). Pojam komunikacije danas se sve češće koristi. Može se promatrati s filozofskog, sociološkog, informatičkog, psihološkog i pedagoškog aspekta. Stalno raste broj informacija koje su potrebne čovjeku kao i broj kanala kojim se te informacije prenose. Čovjek se uči komuniciranjem, to je uvjet za socijalizaciju čovjeka, ali je istovremeno i rezultat socijalizacije. Osoba koja je više socijalizirana, ona je i sposobnija za komunikaciju, bolje zna osjetiti i shvatiti želje i potrebe sugovornika, a i izraziti svoju volju. Važan uvjet za komunikaciju je da njeni sudionici imaju međusobno povjerenje jer će tako lakše razumjeti verbalne i neverbalne poruke. Komunikacija je osnova za suradnju jer uspješna komunikacija rezultira uspješnom suradnjom, dok neuspješna komunikacija dovodi do neuspješne suradnje (Šejtanić, 2019.).

Komunikacija je razmjena poruka između dvije ili više osoba i to putem određenog medija. Ona obuhvaća jezike, prikazivanje teksta, Brailleovo pismo, taktilnu komunikaciju, krupnu štampu, pristupačne multimedijalne sadržaje, pisani oblik, zvučne zapise, obični jezik, lične čitače, augmentativne i alternativne načine, sredstva i oblike komunikacije. Također uključuje i pristupačne informacijske i komunikacijske tehnologije (Kafedžić i sur., 2019.).

1.1. Proces komunikacije

Komunikacija je prijenos poruke od jedne do druge osobe, odnosno od pošiljatelja do primatelja poruke. Poruke se prenose komunikacijskim kanalom. Budući

da je komunikacija proces može se oblikovati i tako utjecati na kvalitetu i učinkovitost. U jednostavnoj komunikaciji postoji pošiljalatelj, poruka, primatelj i komunikacijski kanal, medij (Kliment i Jurković – Matić, 2007.).

Kada pošiljalatelj oblikuje ideju, kodira ju, odnosno pretvara u oblik koji primatelj može razumjeti, tada počinje komunikacijski proces. To mogu biti govorne ili pisane riječi, ali i slike, crteži i zvukovi. Kodiranjem se poruka pretvara u oblik, odnosno kod, koji se može prenijeti putem nekog kanala/medija komunikacije. Primatelj poruke treba poruku dekodirati, odnosno dati joj značenje. Metoda ili tehnologija kojom se poruka prenosi do primatelja naziva se kanal/medij komunikacije. Najvažniji komunikacijski kanal je zrak, kojim putuje informacija dok osobe uživo razgovaraju. Razvoj sredstava za komuniciranje utjecao je na razvoj i promjene glavnih komunikacijskih kanala. Glavni komunikacijski kanali su telefon, internet, elektronička pošta, razgovor licem u lice, radio, televizija, video, plakat, pismo i telefaks. Kanal/medij bira se ovisno o poruci, primatelju poruke i o namjeri koja se želi ostvariti (Kliment i Jurković – Matić, 2007.). Proces komunikacije je model koji je strukturiran sudionicima u samom procesu. Taj proces započinje kodiranjem poruke koja se odašilje komunikacijskim kanalom, zatim slijedi dekodiranje, te se cijeli komunikacijski proces zatvara povratnom vezom ili „feedbackom“. Da bi se komunikacija uopće mogla dogoditi, treba postojati svrha koja je izražena kao poruka koja se treba prenijeti. Model procesa komunikacije potkrjepljuje se primjerom telefonskog razgovora. U slučaju telefonskog razgovora osoba koja govori je „komunikator“, tj. izvor informacija, koja putem telefona kao pošiljalatelja, poruku pretvara u signale koji putuju kroz kanal (telefon) u kojem se odvijaju određene smetnje te takva poruka dolazi do cilja- mozga sugovornika. Osim linearnog modela, odnosno jednosmjernog procesa komunikacije, kroz povijest su razrađeni i drugi modeli komunikacijskog procesa poput interaktivnog modela i transakcijskog modela (Jurković, 2012.).

Interaktivni model prikazuje komunikaciju kao proces u kojem slušatelji daju povratne informacije pošiljalatelju poruke. Ovaj model pretpostavlja da sudionici komunikacije stvaraju i interpretiraju poruku u skladu s vlastitim iskustvima. Transakcijski proces

naglašava dinamiku međuljudske komunikacije i višestruke uloge ljudi tijekom procesa komunikacije. Poruke, buka te iskustva sudionika komunikacije mijenjaju se tijekom vremena. Proces komunikacije najbolje objašnjava transakcijski model koji pretpostavlja da primatelj i pošiljatelj međusobno izmjenjuju poruke te uzima u obzir čimbenik utjecaja buke. Cijeli proces započinje kad jedna osoba pošalje poruku drugoj s namjerom da izazove odgovor. Komunikacija se smatra učinkovitom kada pošiljatelj u potpunosti i točno emitira svoje zamisli i osjećaje te kada primatelj interpretira poruku upravo onako kako je pošiljatelj i htio (Jurković, 2012.).

1.2. Povjerenje u komunikaciji

Ključni element svih ljudskih odnosa je povjerenje. Kada se ciljevi dviju osoba podudaraju i ako one dijele ista uvjerenja i moralne vrijednosti, uzajamno će se podržavati. U procesu komunikacije otvorenije su one osobe koje su prijateljski povezane, spremne su na otkrivanje činjenica i raspravu o njima, bez straha da bi druga strana to mogla iskoristiti protiv njih. Takav odnos stvara osjećaj uzajamnosti, blizine i povjerenja. Suprotno do toga je odnos izoliranosti, udaljenosti i nepovjerenja. Postupno se razvija povjerenje u komunikaciji. Sugovornika može prestrašiti agresivno nastojanje, potpuni nedostatak nastojanja neće dovesti do promjena i poboljšanja odnosa. Jedna ili obje strane u početnim kontaktima prilikom komunikacije moraju iskazati bona fide povjerenje da bi se odnos uopće mogao razvijati. Ako niti jedna strana na to nije spremna, odnos ostaje ispunjen nepovjerenjem. Ako je povjerenje u komunikaciji iznevjereno ono ugrožava opstanak odnosa (Bratanić, 1991.). Komunikacija je kada dijete izgovara riječ mama, sestru Anu zove aa, može ponoviti kratku strukturu, ali često to ne želi i to pokazuje odmahivanjem glave. Komunikacija s okolinom je na razini prirodne i pokazne geste i ljuti se ako je okolina ne razumije. Tada plače i baca se na pod. Razumijevanje govora je bolje od ekspresije, razumije verbalne naloge, pokazivanjem odgovara na pitanje „Gdje je?” razumije funkciju koju predmeti imaju u svakodnevnom životu (Berglez i Pribanić, 2014.).

2. VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Verbalna komunikacija se odnosi na komunikaciju koja koristi riječi kako bi prenijela poruku (Zrilić, 2010.). Ona uključuje različite oblike kao što su čitanje, pisanje, govorenje i slušanje. Iako mnogi smatraju da je slušanje najvažniji i najrasprostranjeniji oblik verbalne komunikacije, koji čini čak 40% ukupne komunikacije, često se zanemaruje. Međutim, trebali bismo mu posvetiti veću pažnju u interakciji s drugim ljudima (Petar, 2004.). Neverbalna komunikacija može se jednostavno definirati kao "komunikacija bez riječi" (Knapp i Hall, 2010.). Bez obzira na trenutak i bez upotrebe verbalnih izraza, komuniciramo s drugima putem izraza lica, položaja tijela, gestikulacije i drugih znakova koji prenose poruke o našim osjećajima (Rijavec i Miljković, 2002.).

2.1. Pojam neverbalne komunikacije

Kako bi se opisalo sve što se događa u ljudskoj komunikaciji mimo izgovorenih ili napisanih riječi, upotrebljava se pojam „neverbalno“. Neverbalnim znakovima i govorom tijela ljudi izražavaju svoj odnos prema društvenoj okolini, ali i prema sebi (Marot, 2005.). Neverbalna komunikacija je svaka komunikacija koja nije govorena ili pisana (Jurković, 2012.). Ona uključuje i glasovne i ne glasovne aspekte ponašanja koji se odvijaju u socijalnoj interakciji sudionika i takvom komunikacijom prenose se emocionalna stanja i stavove, te regulira međuljudska interakcija (Šejtanić, 2019.). Neverbalno komuniciranje je često spontano i nenamjerno, a može uključivati razne oblike gestikulacije i druge signale. Komunikacija se odvija u obliku poruka, ne riječima nego određenim sredstvima. Proces neverbalne komunikacije odnosi se na geste koje se dijele na govor tijela, govor ruku, govor nogu, govor lica i očiju te niz kombiniranih gesta. Sve te geste osobe u procesu komunikacije svjesno ili nesvjesno prepoznaju kao prijeteće, ugrožavajuće ili kao prijateljske. Važno je razumijevanje neverbalnih aspekata poruke i prepoznavanje namjera koje proizlaze iz položaja tijela i kretnji sudionika komunikacijskog procesa. Signali koji su odraz stanja organizma (prekrivanje dlanom usta ili nosa kao gestu neodobravanja ili sumnjičavosti, te oboren pogled, povlačenje ovratnika kao gestu koja implicira neiskrenost), ubrajaju se među geste.

Postoji razlika između svjesno izraženih gesta i nesvjesnih pokreta tijela. Niz sredstava utječu na komunikacijsku vrijednost: kinetična sredstva (mimika, geste, položaj tijela) subperceptivna sredstva (osjećaj simpatije, antipatije, empatije), taktilna sredstva (dodirivanje, rukovanje), ritualne znakove (ljubljenje, mahanje i slično), statusna obilježja (pozdravno ponašanje ovisno o dobi, obrazovanju) (Marot, 2005.).

3.NEVERBALNI SIGNALI

Neverbalano ponašanja služe za izražavanje onih razina poruke koje se ne mogu verbalno izraziti (emocije). Neverbalnu komunikaciju čine ponašanja kojima se prenosi poruka osim riječi. Riječima se prenosi sadržaj poruke, a neverbalnom komunikacijom prenose se emocije, doživljaji, raspoloženja. Neverbalni znakovi odnose se na mimiku, geste, pogled, položaj tijela, visinu i jačinu glasa, osobni prostor i na fizičke znakove kao što su odjeća, frizura i nakit (Žižak, Vizek Vidović i Ajduković, 2012.). Kretnje i položaj tijela odnose se na geste, pokrete tijela (udovi, ruke, glava, stopala i noge), izraz lica (osmijeh), pokreti očiju (treptanje i usmjeravanje pogleda, širenje zjenice) i držanje tijela. Nabiranje čela, povijanje ramena, naginjanje glave tjelesni su pokreti. Glavni su geste, držanje tijela, dodirivanje, izrazi lica i usmjeravanje pogleda (Knapp i Hall, 2010.).

3.1.Geste

Geste su namjerni pokreti i signali koji su važan način komunikacije bez riječi. One uključuju mahanje, pokazivanje ili korištenje prstiju umjesto broja. U nekim kulturama određene geste imaju različito značenje i to je dobro znati prilikom susreta s ljudima koji dolaze s drugih strana svijeta (Sočković, 2021.). Geste nisu vezane uz govor, one imaju izravni verbalni prijevod u rječniku. Sastoji se od nekoliko riječi ili od rečenice. Geste koje su povezane s govorom, izravno su vezane uz govor ili ga prate. Te kretnje mogu istaknuti riječ ili rečenicu, upozoriti na prisutne objekte (Knapp i Hall, 2010.). Postoje dvije vrste gesta: amblemi i ilustratori. Amblemi su neverbalne geste

koje zamjenjuju verbalnu poruku i mogu se samostalno koristiti. Ilustratori su geste koje se koriste kako bi se ilustrira ili upotpunila verbalna poruka. Ilustratori, za razliku od amblema, nemaju značenje ako ih se koristi samostalno. Geste moraju biti prilagođene situaciji i okolini. Pretjerana gestikulacija skreće pažnju s teme i daje dojam da takva osoba „misli“ rukama, a ne glavom. Dok preslaba gestikulacija ostavlja dojam da je osoba hladna, nesigurna u sebe ili dosadna. Da bi se olakšala komunikacija pokrete treba uskladiti s riječima, a riječi s pokretima (Herić, 2017.).

3.2. Oči

Oči su moćni neverbalni signali koji daju velik izvor informacija regulirajući pri tome tijek komunikacije. Govornici koji koriste kontakt očima ostavljaju dojam osoba koje poručuju da su zainteresirane za međusobnu interakciju. Skrivanje pogleda znak je neiskrenosti, a može biti i znak neugode. Potpuni izostanak gledanja sugovornika u oči prilikom interakcije može se shvatiti kao negativan stav prema sugovorniku, protivljenje ili neprihvatanje naredbi. Prilikom kontakta očima osoba treba pripaziti i na smještaj i na duljinu pogleda (Herić, 2017.).

3.3. Držanje tijela

Govor tijela i držanje može slušatelju dati informacije o tome što netko misli o onome što govori. Iako se često govori o tome kako prekrížene ruke ili noge mogu predstavljati obrambeni položaj to ne mora biti tako.(Sočković, 2021.).

Proučava se s drugim neverbalnim signalima kako bi se odredio stupanj pažnje ili sudjelovanja. Nekad se naginjanje naprijed povezivalo s većim sudjelovanjem, većim sviđanjem i nižim statusom. Držanje tijela pokazuje intenzitet nekih emocionalnih stanja, na primjer držanje koje je klonulo, a povezano je s tugom ili je ukočeno. Stupanj u kojem se položaji tijela u komunikaciji uzajamno održavaju govori o dobrom odnosu ili pokušaju da se izgradi (Knapp i Hall, 2010.).

3.4. *Dodirivanje*

Ono može biti usmjereno na sebe ili na neku drugu osobu. Dodiri koji su usmjereni na vlastito tijelo, kojima komuniciranje nije svrha, označavaju određeno stanje osobe. Neke od radnji mogu biti ostaci iz nekog razdoblja koje se davno dogodilo, kad je osoba prvi put učila kako savladati emocije. Ponekad se dodiri izvode dok se osoba prilagođava nekom iskustvu, te ih zadržava kada se nađe u sličnoj situaciji. Adapteri su dodiri fokusirani na vlastito tijelo. Ti adapteri uključuju različite vrste dodirivanja vlastitog tijela poput češkanja, pridržavanja, štipanja i češanja. Dodiri koji se izvode u vezi s nekim objektom su objektni adapteri, na primjer kada čovjek koji se odrekao pušenja poseže u džep za kutiju cigareta koje nema. Naj snažniji oblik neverbalne komunikacije je kada se dvije osobe dodiruju. Dodir može iritirati, goditi ili smirivati. Neodređeni je oblik ponašanja čije značenje više iz konteksta proizlazi. Dodirivanje nosa je radnja vezana za trenutni stres. Kada čovjekove misli nisu u skladu s njegovom providnom smirenošću, on svoj nos može da dodirne. Ovaj signal se smatra pokrivanjem usta. Prilikom izgovaranja laži, mozak kojem je to neugodno šalje poruku ruci da pokrije usta. Signal za mnoga raspoloženja i mentalna stanja je dodirivanje usana (Knapp i Hall, 2010.).

3.5. *Izrazi lica*

Izraz lica je odgovoran za najveći dio neverbalne komunikacije. Smrknuto lice ili osmjeh mogu prenijeti mnogo različitih poruka. Izraz lica neke osobe je najčešće prva stvar koja se primijeti i to puno prije nego li ta osoba izusti jednu riječi (Sočković, 2021.). Postoji šest primarnih osjećaja koji se najviše proučavaju: srdžba, tuga, iznenađenje, sreća, strah i gađenje. Izrazi lica mogu funkcionirati kao regulacijske geste koje osiguravaju povratnu informaciju i upravljaju tijekom interakcije. Primarna funkcija lica je komuniciranje, a ne izražavanje emocija (Knapp i Hall, 2010.). Osmijeh je najmoćnije sredstvo neverbalne komunikacije. Iskren smiješak za sobom povlači nabore oko usta, očiju i mijenja cjelokupni izraz lica, dok lažni osmijeh uključuje samo

usta. Što se češće osoba smije, više će biti doživljena kao prijateljska, topla i pristupačna osoba. Osmijeh ne košta ništa, a djeluje čudesno (Herić, 2017.).

3.6. Gledanje

Odnosi se na usmjeravanje pogleda općenito u smjeru lica druge osobe. Kada dvije osobe gledaju jedna drugoj u oči to se naziva uzajamno gledanje. Širenje i sužavanje zjenica pokazatelj je interesa, pažnje ili uključenosti u komunikaciju. Na samom početku zbog stidljivosti može doći do čestog gledanja u stranu i izbjegavanja pogleda druge osobe. Usmjeravanje pogleda na stranu javlja se kada postavljeni zadatak zahtjeva razmišljanje (Knapp i Hall, 2010.).

3.7. Glas

Glasom se šalje verbalna poruka koja služi i kao sredstvo neverbalne komunikacije. Kod verbalnog izražavanja treba prilagoditi brzinu, glasnoću i izgovor. Poželjno je mijenjati visinu i intonaciju kako bi nadopunili verbalnu poruku i tako izbjegli monotoniju. Prespor govor daje dojam nezainteresiranosti i neznanja, te izaziva dosadu kod sugovornika. Prebrz govor izaziva nepovjerenje i zbunjenost jer je slušatelju teško pratiti govornika. Način na koji se nešto govori važan je jednako kao i ono što se govori (Herić, 2017.).

3.8. Odjeća

Odjeća služi za samopredstavljanje, pokazuje kako neka osoba percipira sama sebe i kako bi netko volio da ga drugi doživljavaju. Za ostavljanje prvog dojma o sebi dovoljno je samo 7 sekundi. Važno je imati na umu da prosuđivanje osoba samo prema izgledu može često dovesti do krivog zaključka, a u to se svako barem jedanput u životu uvjerio (Herić, 2017.).

4.KOMUNIKACIJA ODGOJITELJA I DJECE

U ranim godinama najvažnije je da dijete razvija komunikacijske vještine dok razvija osnove za govor. Govor se gradi na sustavima koji se koriste za disanje, gutanje, jedenje. Ne treba čekati da se razvije govor prije nego što se počne raditi na potrebnim vještinama (Vuković i sur., 2014.). Jedna od najvažnijih i najkorisnijih roditeljskih vještina je dobra komunikacija s djetetom. Ona pomaže da se lakše savladaju izazovni trenuci u svakom roditeljstvu: odgoj, uspostavljanje i kontrola pravila i discipline, donošenje složenih odluka, rješavanje nesporazuma i sukoba, stresne situacije (Backović i sur., 2021.). Ljudi su ponekad nesvjesni neverbalnih znakova i važnosti koju oni imaju. Poznavanjem neverbalnih znakova osobe se mogu bolje razumjeti i smanjiti nesporazume u komunikaciji. Niti djeca niti odgajatelji ne mogu kontrolirati neverbalne znakove. Povezane su neverbalna i verbalna komunikacija, te tako neverbalna poruka može zamijeniti verbalnu. Najbolji primjer zamjene verbalne poruke neverbalnom je situacija kada u dječjem vrtiću odgojitelj djetetu postavi neko pitanje, a dijete se umjesto da odgovori na pitanje sliježe ramenima (Rijavec i Miljković, 2002.).

I djeca i odrasli upotrebljavaju neverbalne znakove, a odgojitelj treba se raditi na tome da usavrši njegova komunikacija i s djecom i s ostalima . Djeca odmalena znaju pročitati neverbalne poruke roditelja. Ponekad djetetu više govori neki neverbalni znak (pogled), nego riječi koje mu se upućuju (Backović i sur., 2021.).

U razdoblju predškolske dobi, pitanja koja bi odgajatelji trebali postavljati sami sebi su:

- Što je to sada,
- kako se dijete sada ponaša,
- što je drukčije nego jučer,
- što ono tim ponašanjem poručuje,
- što je u pozadini njegova ponašanja,
- treba li ga spriječiti u tome,
- dokle će ga to ponašanje držati,

- mogu li nekako pomoći tom djetetu,
- kakva je pomoć s obzirom na ponašanje potrebna tom djetetu (Bašić i sur., 2005.).

Spol i grupa vršnjaka utječu na ponašanje djeteta u vrtiću. Zbog toga je ponašanje djeteta predškolske dobi složen proces koji je povezan s komunikacijom. Ponašanjem i igrom najbolje se može uočiti kako se dijete osjeća (Rijavec i Miljković, 2002.). Razgovor nije jedini način komunikacije. Važno je provođenje vremena s djecom, raditi stvari u kojima vi uživaju bilo da je to kuhanje ili planinarenje bez razgovora o bilo čemu. Djeca trebaju znati da mogu biti u blizini svojih roditelja i dijeliti pozitivna iskustva, ne brinući da će im roditelji postavljati nametljiva pitanja ili ih „saslušavati” (Backović i sur., 2021.).

5.SINDROM DOWN

5.1. Definicija sindroma Down

Sindrom Down je poremećaj koji sprječava normalan fizički pa tako i mentalni razvoj djeteta. Dolazi do kromosomskog poremećaja te je navedeni sindrom popraćen specifičnim značajkama. Sindrom Down je najčešći genetski poremećaj koji nastaje uslijed viška jednog kromosoma ili dijela kromosoma u jezgri svake stanice djetetovog tijela. (Vuković i sur., 2008.).

Prema Ivanković (2003.) sindrom Down pogađa sve rasne skupine, može se pojaviti unutar svake obitelji, neovisno o ekonomskom statusu, načinu vođenja života i samom zdravlju iste. Jedno od 650 novorođene djece rađa se sa sindromom Down. Jedna od poznatijih kromosomskih aberacija je sindrom Down. Osobe s određenim sindromom imaju slična fenotipska obilježja (Leutar i Buljevac, 2020.). Djeca s ovim sindromom rađaju se s niskim mišićnim tonusom i dubokim poteškoćama kod motoričkog planiranja. Što se tiče zapažanja zvuka, auditivnoj i vizualno-prostornoj obradi, sporiji

su od drugih. U opsežnosti navedenih probleme postoje goleme varijacije od osobe do osobe. (Stanely i sur., 2004.).

Bolje razumijevanje ovog sindroma je važno kako bi se osobama s Down sindromom i njihovim obiteljima olakšao život i pružila prilika da on bude potpuniji i aktivniji. Nekada se smatralo da je roditi dijete sa sindromom Down kazna. Djecu sa sindromom Down se nekad skrivalo, izoliralo, nije im se pružala adekvatna medicinska pomoć kao ni druga stručna pomoć jer su djeca bila označena i stigmatizirana kao djeca koja su nesposobna za učenje i za život (Vuković i sur., 2008.:11).

5.2. Obilježja sindroma Down

Čovjekovo tijelo sastoji se od velikog broja stanica. Unutar svake stanice nalazi se jezgra u kojoj su smješteni geni, a grupirani su oko štapićastih struktura, koje nazivamo kromosomi (Vuković i sur., 2008.). Čulić (2008.) navodi da djeca koja se rađaju sa sindromom Down imaju u svakoj od svojih stanica jedan kromosom više. Citogenetski dijelimo tri tipa sindroma Down:

1. klasični tip (trisomija 21.) koji je nastao zbog nerazdvajanja kromosoma, učestalost 95%
2. mozaički tip, tako zvani "mozaicizam", učestalost 2-4%
3. transokacijski tip. Najčešće između akricentričnih kromosoma 14 i 21, učestalost 5%

Djete sa sindromom Down lako je uočiti pri samome rođenju jer uz ostale fenotipske osobitosti, djeca dolaze na svijet smanjene porođajne težine i dužine te je potrebna analiza kromosoma koja potvrđuje dijagnozu navedenog sindroma. Vuković i sur., (2008.) navode glavna fizička obilježja djece sa sindromom Down, a to su:

1. mišićna hipotonija, smanjenje napetosti (tonusa) mišića;
2. široki vrat, dijete može imati kratak, široki vrat s previše kože i masnog tkiva;
3. kosi položaj očnih otvora;
4. okruglo lice izravnog profila;

5. abnormalni oblik uški;
6. kratke šake, na dlanu može postojati specifična poprečna brazda na obje ruke ili samo na jednoj;
7. malena usta i nos s neproporcionalno velikim jezikom;
8. kratke i široke ruke i noge, često postoji i velik razmak između nožnog palca i susjednog prsta;
9. kraći prsni koš neobičnog oblika;
10. malena glava.

Djeca sa sindromom Down imaju karakterističan izgled koji se sastoji od niza fizičkih obilježja, uključujući grubu i suhu kožu sklona ljuštenju, meku, tanku i ravnu kosu koja završava nisko straga na vratu, te mogu imati prirođene srčane mane. Također, djeca sa sindromom Down mogu imati zastoj u motoričkom razvoju i teškoće u jezično-govornom razvoju, uključujući teškoće u auditivnoj, vizualnoj i prostornoj obradi informacija. Osim ovih fizičkih i razvojnih obilježja, djeca sa sindromom Down također mogu imati druge zdravstvene probleme, poput povećanog rizika od infekcija i problema sa sluhom i vidom. Važno je naglasiti da svako dijete sa sindromom Down je jedinstveno, pa će tako i simptomi i obilježja varirati od djeteta do djeteta. (Zrlić, 2011.). Točno je da osobe sa sindromom Down imaju intelektualne teškoće različitih stupnjeva. Ove teškoće proizlaze iz prisutnosti dodatne kopije kromosoma 21, što uzrokuje različite probleme u mozgu i kognitivnom funkcioniranju. Što ne znači da osobe sa sindromom Down ne mogu poučavati ili postići velike stvari u životu. (Berglez i Pribanić, 2014.).

5.4. Razvoj djece sa sindromom Down

Važno je naglasiti da postoji velika varijabilnost u zdravstvenim teškoćama koje se javljaju kod djece i odraslih osoba sa sindromom Down. To znači da ne postoji univerzalni skup simptoma ili zdravstvenih problema koji su prisutni kod svih osoba s

ovim sindromom. Također je bitno naglasiti da djeca s minimalnim zdravstvenim teškoćama, ili ona koja nemaju teškoće koje ugrožavaju život, i dalje zahtijevaju izrazito aktivan odnos i angažman roditelja, zdravstvenih službi i timova za rehabilitaciju, i to od samog rođenja. Djeca s navedenim sindromom i dalje mogu imati poteškoće u razvoju, učenju, socijalizaciji i drugim aspektima života, pa je važno da se pruži adekvatna podrška i pomoć kako bi se osiguralo da postignu svoj puni potencijal (Vuković i sur., 2008.).

5.4.1. Mentalni razvoj

Mentalni razvoj kod djece sa sindromom Down odvija se izrazito sporije u usporedbi s razvojem tipične djece. Primjerice, u dobi od jedne godine, djeca sa sindromom Down postižu umni razvoj koji odgovara razvoju tipične djece u dobi od 6-8 mjeseci. U dobi od 2 godine, neka djeca sa sindromom Down postižu razvoj jednak onome koji odgovara jednogodišnjoj djeci. Međutim, nakon druge godine života, umni razvoj kod djece sa sindromom Down postaje sličan onome kod tipične djece, pa su u dobi od 6 godina većina djece sa sindromom Down jednako razvijena kao tipična djeca u dobi od 3 godine. Nakon dodatnih 4 godine, oko 10. godine života, djeca sa sindromom Down postižu razinu razvoja koja odgovara tipičnom četverogodišnjaku (Rešić, 2009.).

Čulić (2009.) navodi da djeca sa sindromom Down imaju odstupanja u razvoju mozga koja uzrokuju usporen psihomotorni razvoj i druge poteškoće u učenju i razvoju. Smanjen broj neurona te poremećaj sinaptogeneze i sinaptičke plastičnosti, također. S obzirom na intelektualne teškoće i smanjeni kvocijent inteligencije kod osoba sa sindromom Down, potrebno je više vremena za usvajanje različitih vještina. Međutim, svaki uspješno savladani korak predstavlja postignuće i donosi zadovoljstvo kako roditeljima, tako i samom djetetu (Vuković, 2014.). Vrlo kvalitetnom se pokazala “rana intervencija”, usmjerno i kvalitetno učenje koje potiče razvoj djeteta u ranim godinama njegovog života. Rana intervencija je ciljano i pažljivo planirano učenje koje se provodi odmah nakon što se kod djeteta otkriju određene poteškoće ili se postavi dijagnoza, te se provodi u vrlo ranom razdoblju djetetova života. Svrha rane intervencije je pružiti

djetetu najbolje mogućnosti za razvoj i stjecanje iskustava koja su mu potrebna, uz osiguravanje okoline koja potiče cjelokupan razvoj djeteta (Vuković i sur., 2014.).

5.4.2. Spoznajni razvoj

Postoji neslaganje među istraživačima u pogledu spoznajnog razvoja djece sa sindromom Down. Dok neki tvrde da je njihov razvoj samo sporija verzija "tipičnog" razvoja, drugi smatraju da su djeca sa sindromom Down temeljno različita u svojoj prirodi i razvoju od tipičnih osoba. Biološka teorija o specifičnim neurološkim smetnjama kod djece sa sindromom Down potvrđuje neusklađenost tijekom njihovog razvoja (Novak, 2009.).

Kod djece sa sindromom Down često se javljaju nepoželjna ponašanja kao što su namjerno izvlačenje jezika, pljeskanje rukama, pljuvanje, ignoriranje upita, fiksirano gledanje u oči sa smješkanjem ili buljenjem, odbijanje suradnje, povlačenje, imitiranje (glasno vikanje, trčanje, bacanje stvari, uništavanje), bježanje i skrivanje, ležanje ili sjedenje na podu, agresivna i samostimulativna ponašanja (Vuković i sur., 2014.). Potrebno je omogućiti dovoljno vremena za obradu onoga što dijete opaža, uz često ponavljanje istih sadržaja i pažljivo odmjeravanje dužine izlaganja sadržaja (Novak, 2009.).

5.4.3. Socijalno emocionalni razvoj

Prema Novak (2009.) tijekom prve godine života, dijete sa sindromom Down pokazuje sposobnost uspostavljanja toplih i intimnih odnosa s drugima, lako primjećuje promjene u okolini i odgovara na njih na odgovarajući način. Dijete se lako smije i odgovara smijehom, te adekvatno reagira na emocije svoje majke. Djeca sa sindromom Down imaju izrazito spontano izražavanje emocija i teško odgađaju emotivne reakcije, što je u skladu s njihovim usporenim kognitivnim razvojem. Socijalno otvoreno ponašanje bez inhibicija smatra se izrazitom odlikom razvoja djece sa sindromom Down. Međutim, djeca sa sindromom Down su sklona inatu, što je djelomično određeno

naučenim obrascima ponašanja, a djelomično je obilježje povezano sa sindromom. Da bi se usmjerio cjelokupni razvoj, važno je postavljati djetetu jasne zadatke, pravila i ograničenja te izbjegavati popustljivost i nedosljednost. Također, potrebno je poticati dijete na samostalno biranje ili započinjanje aktivnosti te svaki vid samostalnosti nagraditi (Čulić i Čulić, 2008.).

6. KOMUNIKACIJA DJECE SA SINDROMOM DOWN

Utjecaj komunikacije na sve aspekte razvoja, uključujući socijalni, emocionalni i kognitivni, je značajan. Komunikacija nam omogućuje upravljanje našim okruženjem te dijeljenje naših želja, ambicija i briga. Svi mi koristimo riječi kako bismo stekli znanje, razmišljali, pamtili i komunicirali s okolinom. Kako bismo bolje razumjeli mogućnosti djece sa sindromom Down i kako im pomoći da najbolje nauče komunicirati s drugima, važno je istražiti osnovne pojmove kao što su jezik, govor i komunikacija. Za optimalan rast i razvoj, svako dijete treba bogato raznoliko iskustvo osjetila i poticajno okruženje. Dijete sa sindromom Down stječe znanje o svijetu oko sebe kroz gledanje, slušanje, dodirivanje te osjećaj položaja i pokreta (Vuković i sur., 2008.). “Djeca sa sindromom Down obično razumiju koncepte komunikacije i jezika jako dobro i imaju potrebu za komunikacijom u ranoj dobi. Većina djece sa sindromom Down je sposobna komunicirati i koristiti jezik puno mjeseci, a ponekad i nekoliko godina, prije negoli su sposobna koristiti govor” (Vuković i sur., 2014.).

Djeca sa sindromom Down teže izvode brze pokrete potrebne za izgovor riječi sporije razumijevanje jezika odraslih. Djeci je teško obrađivati duge poruke kojima su često izloženi manje iskustva u interakciji s različitim ljudima. Često provode manje vremena s ljudima izvan obitelji i stoga imaju manje prilika za komunikaciju. Djeca često zauzimaju pasivnu ulogu u odnosima umjesto aktivne uloge, što utječe na razvoj govora dobro razvijena neverbalna komunikacija u obitelji. Razvijaju različite načine komuniciranja putem gesta, pokreta i zvukova koji su učinkoviti kod kuće, ali ne nužno u društvu. Mnogi ljudi ne ohrabruju djecu sa sindromom Down da komuniciraju jer nemaju očeki-

vanja da će govoriti ili biti razumljivi često nedostatak strpljenja za dobivanje odgovora. Djeca sa sindromom Down često se ponašaju pasivno jer znaju da neće imati dovoljno vremena za odgovoriti. Djeca su često izložena prevelikoj količini jezičnih podražaja koje ne mogu samostalno obraditi previše jezika za dramatizaciju, premalo za socijalne kontakte. Djeca sa sindromom Down često koriste jezik za ponavljanje i glumatanje, ali im nedostaje jednostavna konverzacija koja pomaže u izgradnji prijateljskih odnosa (Berglez i Pribanić, 2014.).

6.1. Govorno jezična obilježja djece sa sindromom Down

Proizvodnja zvukova i njihovo spajanje u riječi predstavljaju proces govora, koji omogućuje komunikaciju. Razvoj prvih riječi i govora predstavlja vrlo složen proces koji uključuje pravilno disanje, vibraciju glasnica, rezonanciju zvuka u usnoj i nosnoj šupljini, te preciznu mišićnu snagu i pokrete u usnoj šupljini (Vuković i sur., 2014.). “Najintenzivniji razvoj jezika i govora događa se u prve tri godine života kada dijete prođe faze od prvog krika, glasanja do kompetentne participacije u razgovoru u kojem govorom može izraziti svoje potrebe, osjećaje, stavove, boriti se za sebe, utjecati na druge” (Mesec, 2010.).

Većina djece sa sindromom Down ima teškoće u izgovoru, što može dovesti do toga da su im izrečene riječi teško razumljive, osobito kada se ne poznaju dobro. Ovo se uglavnom događa zbog odstupanja u izgovoru pojedinih glasova, kao i zbog poteškoća u formiranju složenih rečenica. Unatoč tim izazovima, djeca sa sindromom Down imaju želju za komunikacijom (Buckley i Bird, 2010.). Vuković i sur., (2014.) navode, “kada uspoređujemo govor, jezik i komunikaciju, govor je daleko najteži za uporabu kod djece i odraslih sa sindromom Down.” Djeca sa sindromom Down obično kasnije razvijaju komunikacijske vještine u usporedbi s djecom čiji je razvoj tipičan. Ipak, postoji široki raspon vremena u kojem mogu usvojiti te vještine. (Vuković i sur., 2014.). Djeca sa sindromom Down poznata su po svojoj izrazito druželjubivoj naravi i nastoje uspostaviti kontakt s drugima korištenjem riječi, znakova i govora tijela. Međutim, zbog vlastite nesigurnosti i uzimajući u obzir njihovu mentalnu dob, rijetko će sami pokrenuti

razgovor. Ipak, rado će sudjelovati u razgovoru ako im se netko obrati. Općenito govore manje od svojih vršnjaka, što znači da imaju manje prilika za vježbanje govornih vještina. Stoga, vježba i stvaranje prilika su ključni faktori uspješne komunikacije u društvenim situacijama. (Buckley i Bird, 2010.).

Čitanje s djetetom predstavlja izvrsnu priliku za rad na razumijevanju riječi (receptivnom vokabularu). Međutim, ponekad djeca sa sindromom Down imaju kratku pažnju te im postajem dosadno tijekom čitanja. (Vuković i sur., 2008.).

1. Birajte knjige s velikim slovima i interesantnim, obojanim ilustracijama.

2. Slijedite djetetovo vodstvo i interes. Neka dijete bira knjige.

3. Neka posjet knjižnici bude dio vaše tjedne rutine.

4. Kada dijete ima omiljenu knjigu iz knjižnice, kupite je za vlastitu knjižnicu.

5. Birajte knjige s debelim stranicama tako da dijete samo može okretati stranice. Neka vrijeme čitanja bude posebno vrijeme. Pokušajte da vas nitko ne ometa. Neka čitanje bude vrijeme posebne bliskosti. Sjednite u omiljeni stolac, privijte se i čitajte.

6. Djeca vole ponavljanje. Ako dijete traži da mu čitate ponovo i ponovo istu knjigu, čitajte mu tu omiljenu knjigu. (Vuković i sur., 2008.:61).

Djeca koja imaju lakše teškoće s govorom, jezikom i komunikacijom obično mogu brzo prevladati razvojne nedostatke u ovim područjima uz primjenu odgovarajućih oblika rehabilitacije i govornih vježbi. S druge strane, djeca s teškim govornim i komunikacijskim poteškoćama zahtijevaju više vremena da nauče kako izraziti sebe i zadovoljiti svoje osnovne potrebe (Zuckerman, 2016.). Važno je istaknuti da je strpljenje i poticanje vokalizacije od izuzetne važnosti za razvoj govora i jezika kod djece. Često se događa da odrasli, koji su u svakodnevnom doticaju s djetetom, nisu dovoljno strpljivi i nemaju vremena saslušati dijete, pa često umjesto djeteta nude moguće odgovore. Ovo može dodatno otežati govorno-jezični razvoj djeteta. Stoga, potrebno je da odrasli budu strpljivi i pažljivo slušaju dijete kako bi mu pružili podršku u razvoju govora i jezika. (Čulić i Čulić, 2008.). “Postoji niz govorno-jezičnih teškoća koje se javljaju kod djece sa

sindromom Down i stoga je vrlo bitno dijete od najranije dobi uključiti i u logopedski program rane intervencije” (Vuković i sur., 2008.). Govorne i jezične sposobnosti su ključne za kognitivni razvoj, jer svi koristimo riječi kako bismo stekli znanje, razmišljali, pamtili i komunicirali s ljudima oko nas (Vuković i sur., 2008.).

6.2. Motoričke vještine djece sa sindromom Down i manualni znakovi

Motorički razvoj se prvenstveno odnosi na sve veću sposobnost djeteta da svrhovito i skladno koristi vlastito tijelo za kretanje i baratanje predmetima. To uključuje razvoj finih i grubih motoričkih sposobnosti, poput hvatanja, bacanja, penjanja, trčanja i hodanja. Točno je da pokret i kretanje imaju važnu ulogu u razvoju različitih mentalnih funkcija, uključujući učenje, mišljenje i kreativnost. Djeca u predškolskoj dobi uče i istražuju svijet oko sebe kroz svoje tijelo i kretanje, što im omogućuje da stvaraju nove veze u mozgu i razvijaju svoje motoričke i kognitivne sposobnosti. Upravo zato, igra i fizička aktivnost igraju ključnu ulogu u ranoj edukaciji djece i trebali bi biti prisutni u svakodnevnom životu djece. (Strsoglavac, 2016.). Djeca sa sindromom Down obično počinju puzati između 11. i 21. mjeseca, a samostalno hodaju oko 20. mjeseca života. Međutim, vrijeme kada djeca počinju puzati i hodati može varirati ovisno o individualnim karakteristikama svakog djeteta sa sindromom Down. Što se tiče djece tipičnog razvoja, prosječno vrijeme kada se počinju dizati u stajajući položaj je između 8. i 10. mjeseca, dok većina počinje samostalno hodati između 12. i 15. mjeseca života. Također, vrijeme početka hodanja može varirati ovisno o individualnim karakteristikama svakog djeteta (Rešić, 2009.). “Posebnosti lokomotornog sustava, između ostalog, razlog su da se grube motoričke sposobnosti kod djece sa sindromom Down sporije razvijaju” (Vuković i sur., 2008.).

Manualni znakovi su vrlo važni za osobe koje imaju teškoće u govoru i jeziku, poput djece sa sindromom Down ili drugim razvojnim teškoćama. Osim toga, manualni znakovi mogu biti korisni i za komunikaciju s osobama koje govore drugi jezik ili za komunikaciju u bučnim okruženjima. Uporaba manualnih znakova može biti od velike pomoći u svakodnevnoj komunikaciji, poboljšati kvalitetu života i omogućiti osobama s

teškoćama u komunikaciji da se uključe u društvene aktivnosti. Jedan od oblika neverbalne komunikacije koji je pristutan i bitan (Berglez i Pribanić, 2014.).

Manualni znakovi „ predstavljaju „most “prema svladavanju govornog jezika pa se njihovo korištenje spontano smanjuje kako dijete sve bolje govori “(Berglez i Pribanić, 2014.). Unutar kruga stručnih timova pomagačkih zanimanja, poznato je da znakovni jezik doprinosi komunikaciji i samom razvitku socijalne komunikacije kod djece koja nisu verbalna ili imaju potekoće u govornom jezičnom području. Uz same naučene znakove i pokazivanje istih, vrlo su bitne gestikulacije, razgovjetno izgovaranje riječi i facijalne ekspresije, kako bi u ovom slučaju djeca sa sindromom Down mogla usvojiti takav oblik komunikacije i razvijati isti unutar svoje okoline. Važno je da se manualni znakovi odabiru postupno i temeljito, uzimajući u obzir djetetove interese i potrebe. Prvo se uči nekoliko jednostavnih i čestih znakova, a nakon toga se postupno uvode novi znakovi. Bitno je da se roditelji i stručnjaci educiraju o tome kako koristiti manualne znakove te da pravilno koriste geste i izgovaraju riječi uz njih kako bi djetetu olakšali razumijevanje. Osim toga, potrebno je biti dosljedan u korištenju znakova i ponavljati ih često kako bi dijete postupno usvajalo njihovo značenje (Berglez i Pribanić, 2014.). “Učenje znakovnog jezika paralelno s govorom ubrzava sposobnost osobe da govori jer obje vrste komunikacije potiču isto područje mozga i tako ga stimuliraju iz više izvora “(Vuković i sur., 2008.:52).

6.3. Komunikacija djece sa sindromom Down unutar predškolskih i školskih programa

Rane komunikacijske vještine su izuzetno važne za kasniju komunikaciju i uključuju četiri ključne komponente: komunikacijsku namjeru, sposobnost dijeljenja informacija s drugima i traženje pozornosti od drugih ljudi. Na primjer, dijete pokazuje igračku koju želi ili gestikulira prema roditelju da želi nešto reći. Izmjenu uloga, sposobnost preuzimanja različitih uloga u komunikaciji, poput razumijevanja kada je dijete slušatelj, a kada govornik, te preuzimanja odgovarajućih uloga u interakciji s drugima. Zahtijevanje/razloge komunikacije, sposobnost izražavanja zahtjeva i razloga za komunikaciju. Na primjer, dijete može tražiti hranu, piće ili pažnju. Socijalnu

komunikaciju, sposobnost uključivanja u socijalne interakcije s drugima, uključujući gledanje u oči, smijanje, dijeljenje emocija i razumijevanje tona glasa. Ove rane komunikacijske vještine temelj su za kasniji razvoj jezičnih vještina i važno ih je poticati i razvijati (Vuković i sur., 2008.).

Nakon obitelji, prva zajednica za društvenu interakciju u kojoj dijete sudjeluje je dječji vrtić. Dječji vrtić predstavlja izuzetno važno mjesto za obrazovanje djece, osobito onih sa sindromom Down. Ovaj boravak u vrtiću može biti ključan za razvoj djeteta. Dijete kroz sudjelovanje u vrtićkim aktivnostima razvija osjećaj pripadnosti zajednici, a roditelji dobivaju osjećaj podrške od strane društva (Ivanković, 2003.). Dosta puta se roditelji djece sa sindromom Down nađu u situaciji da dijete nije prihvaćeno, bilo od strane vršnjaka ili odgajatelja. Upornost, trud i pronalazak adekvatne okoline za djecu s navedenim sindromom može mu pružiti razvoj komunikacijskih vještina. Djeca sa sindromom Down svojom toplinom i ljubavlju svoju prihvaćenost nagrade. Vuković i sur., (2008.) navode proces učenja komunikacije djece, osvrćući se na djecu sa sindromom Down prema stadijima.

Stadij jedne riječi može biti snažan i uzbudljiv djetetu sa sindromom Down i njegovoj obitelji. Vaše će dijete naučiti mnoge nove riječi i koncepte tijekom ove faze. Bez obzira koristi li govor, znakovni jezik ili druge komunikacijske sustave da bi komuniciralo, naučiti će jednom riječi prenijeti mnogo značenja. U ovoj fazi međutim, puno značenja ovisi o interpretacijama drugih. Na primjer, kada dijete kaže: "Lopta!" na određeni način, ono misli: "To je moja lopta?" ili "Idemo se igrati loptom?" U sljedećem stadiju, dijete uči kako preciznije komunicirati značenja. Kombinirati će riječi koje je već naučilo i raditi kombinacije od dvije ("Baci loptu") i tri ("Tata baci loptu") riječi (Vuković i sur., 2008.:60).

6.4. Potpomognuta komunikacija djece sa sindromom Down

Tehnike koje olakšavaju komunikaciju uz pomoć pomagala obuhvaćaju korištenje vanjskih fizičkih objekata ili opreme u svrhu komunikacije. U tom kontekstu, možemo razlikovati između niskotehnoloških i visokotehnoloških sredstava za komunikaciju (Bohaček i sur., 2021.). Niskotehnološka komunikacijska sredstva se koriste za komunikaciju putem vanjskih objekata, ali ne zahtijevaju upotrebu tehnologije. Ova kategorija obuhvaća opipljive simbole kao što su stvarni predmeti, umanjeni predmeti ili

dijelovi predmeta. Također se uključuju kartice s grafičkim simbolima kao što su fotografije ili slike, komunikacijske ploče, ploče s slovima, riječima ili frazama, komunikacijske knjige, komunikacijske putovnice i E-tran okviri. Visokotehnološka komunikacijska sredstva koriste složenu elektroničku i računalnu opremu. Ova kategorija obuhvaća sustave upravljanja pogledom, komunikacijska pomagala s sintezom govora (kao što su elektronički komunikatori), osobna računala, prijenosna računala, tableti, pametni telefoni i drugi oblici informacijske i komunikacijske tehnologije (Bohaček i sur, 2021., prema Wilkinson i Henning, 2007.).

Djeca sa sindromom Down mogu koristiti dodatnu i alternativnu komunikaciju kako bi zadovoljila trenutne komunikacijske potrebe, povećala razumljivost i razumljivost govora, podržala usvajanje jezika i sudjelovala u svakodnevnim aktivnostima. Proces modeliranja s augmentativnom i alternativnom komunikacijom uključuje komunikacijskog partnera koji koristi alternativni sustav (odabir simbola) i istovremeno modelira usmenu poruku (izgovara riječ koju simbol predstavlja). Na primjer, tijekom nastave iz prirode, učitelj može izjaviti: "Kornjače polažu jaja" i pokazati simbole "KORNJAČA" i "JAJE" na alternativnom sustavu djeteta. U ovom primjeru, učitelj koristi djetetov navedeni sustav kako bi olakšao djetetovo razumijevanje usmenih poruka i izražavanje ideja (Romski i sur., 2010.). Modeliranje s augmentativnom i alternativnom komunikacijom preporučuje se za djecu sa sindromom Down kako bi iskoristili njihove fenotipske prednosti, poput razvijenog receptivnog jezika i socijalnih vještina, dok istovremeno rade na slabostima kao što su ograničena razumljivost govora i verbalna radna memorija. Alternativne tehnike komunikacije omogućuju djeci da izraze svoje ideje, potrebe i želje na način koji je prilagođen njihovim komunikacijskim sposobnostima, što im pomaže u razumijevanju i izražavanju komunikacijskih poruka na učinkovit način (Johanston i sur., 2021.). Korištenjem potpomognute komunikacije povećava se razumijevanje svakodnevnih simbola kod djece sa sindromom Down, proizvodnja poruka sa simbolima te rane gramatičke vještine. Tri istraživanja koristila su sustav komunikacije putem zamjene slika. U ta istraživanja bilo je uključeno ukupno 28 djece sa sindromom Down u dobi od 3 do 12 godina. Nakon praćenja, ta istraživanja su postig-

la zadovoljavajuće rezultate, a izvijestili su o sličnim poboljšanjima u jezičnim vještinama i socijalnoj komunikaciji. Na temelju tih nalaza, sustav komunikacije putem zamjenskih slika je uspješno korišten za povećanje interakcije među osobama sa sindromom Down i njihovim vršnjacima, što je imalo utjecaj na njihovu kvalitetu života (Barbosa i sur., 2018.). Sindrom Down, kao kromosomski poremećaj kod djece, često prati intelektualna ometenost i može utjecati na socijalnu interakciju. U tom kontekstu, korištenje alata za razvoj komunikacije ima iznimnu važnost jer pridonosi poboljšanju socijalizacije osoba sa sindromom Down. Ovi alati pružaju podršku u izražavanju misli, potreba i osjećaja, omogućavajući im da se bolje povežu s okolinom i razumiju druge ljude. Kroz adekvatne alate za komunikaciju, osobe sa sindromom Down mogu razviti vještine komunikacije koje će im pomoći u svakodnevnim interakcijama i pružiti im mogućnost aktivnog sudjelovanja u društvu.

6.5. Komunikacija osoba sa sindromom Down i njihovom okolinom

Svakodnevno komuniciramo, pa nije neuobičajeno razgovarati o aktivnostima dok obavljamo uobičajene zadatke. U komunikaciji s osobama koje imaju intelektualne teškoće, važno je koristiti jednostavan i razumljiv govor, kako u razgovoru tako i u uputama i zahtjevima. Ako ne dobijemo odgovor na neki upit ili zahtjev od osobe s intelektualnim teškoćama, to može biti zato što ta osoba nije razumjela, a ne zato što ne može ili ne želi odgovoriti (Vuković i sur., 2008.). Socijalni razvoj obuhvaća napredovanje u međuljudskim socijalnim vještinama, sposobnost stvaranja prijateljstava, igre i prihvatljivog društvenog ponašanja, što je važno za svako dijete u svakodnevnom životu. Djeca sa sindromom Down možda neće razumjeti sve riječi zbog manjeg kognitivnog razvoja i ograničenog rječnika, ali mogu razumjeti poruku i trenutno emocionalno stanje drugih ljudi kroz neverbalnu komunikaciju, ton i intonaciju glasa (Žic-Ralić i Cvitković, 2011.). Očekuje se da će mala djeca razvijati socijalne vještine kroz interakciju s vršnjacima u predškolskim programima. Djeca s teškoćama u razvoju često imaju niži stupanj emocionalne i socijalne zrelosti, što može dovesti do poteškoća u ostvarivanju socijalnih interakcija. Stoga je važno poticati razvoj vršnjačkih odnosa i

izgradnju emocionalne i socijalne zrelosti kako bi se osigurala socijalna afirmacija i stjecanje socijalne kompetencije kod djece s teškoćama u razvoju (Dragojević, Šenjug-Užarević i Jakab, 2017.). “Osobe sa sindromom Down više se ne smatraju “vječitom djecom” koji će ostatak života provesti pod roditeljskom potpunom zaštitom. Rezultat toga je da im treba pomoći da se pripreme za život u “stvarnom svijetu” - svijetu u kojem će živjeti, raditi, imati odnose s drugim ljudima, s teškoćama i bez njih” (Vuković i sur., 2014.).

ZAKLJUČAK

Komunikacijski izazovi s kojima se osobe sa sindromom Down mogu suočiti uključuju jezične poteškoće, sporiji razvoj govora i jezičnih vještina te poteškoće u razumijevanju i izražavanju verbalnih i neverbalnih signala. Ipak, postoje brojni pristupi i strategije koje mogu pomoći u podršci njihove komunikacije. Alternativni i augmentativni komunikacijski sustavi omogućavaju osobama sa sindromom Down izražavanje svojih misli, potreba i želja na različite načine. Prilagodba komunikacijskog okruženja, kao i pružanje podrške kroz obrazovanje, terapije i socijalnu inkluziju, također igraju ključnu ulogu u olakšavanju komunikacije.

Kroz primjere dobre prakse i istraživanja, uočavamo veliki potencijal osoba sa sindromom Down u području komunikacije. Kroz individualizirane pristupe i podršku, ove osobe mogu razviti svoje jezične vještine, izražavati svoje misli i osjećaje te aktivno sudjelovati u društvu. Važno je da društvo prizna i cijeni njihovu komunikacijsku raznolikost, te da se stvori inkluzivno okruženje koje potiče njihovu participaciju i prihvaćanje.

U zaključku, komunikacija osoba sa sindromom Down predstavlja izazov, ali istovremeno pruža i brojne mogućnosti za razvoj i napredak. Njihova jedinstvena perspektiva i potencijal trebaju biti uvaženi, a podrška u komunikaciji treba biti prilagođena njihovim individualnim potrebama. Kroz daljnja istraživanja, edukaciju i svjesnost, možemo stvoriti okruženje u kojem će osobe sa sindromom Down moći ostvariti svoje potencijale, izgraditi kvalitetne interpersonalne odnose i pridonijeti bogatstvu našeg društva.

LITERATURA:

1. Backović, A., Milić, T. i Stanojević, K. (2021). *Razvoj socijalnih i emocionalnih vještina u porodici*. Podgorica: Unicef.
2. Berglez, M. i Pribanić, Lj. (2014). Kako ruke mogu pomoći jeziku i govoru. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(1), 111.
3. Bohaček, A. M., Car, Ž., Čavuzić Čajko, J., Ivšac Pavliša, J., Jagodić, I., Jurjak, M., Magušić, R., Milković, M., Pinjatela, R., Politano, P., Popčević, K., Rodić Marušić, I., Rosandić Grgić, M., Šimleša, S., Tomić, A., Škorvaga, K., Žilak, M. (2021). *Potpomognuta komunikacija kao metoda rane intervencije*. Zagreb: Unicef
4. Buckley, S. i Bird, G. (2010). *Razvoj govora i jezika kod djece s sindromom Down (5-11 godina.)*. Zagreb: Hrvatska zajednica za Down sindrom.
5. Čulić V. i Čulić, S. (2009), *Sindrom Down*. Split: Naklada Bošković.
6. Dragojević, D., Šenjuga-Užarević, D., Eagner-Jakab, A. (2017). Učenici s teškoćama u školi. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*. 13(50), 54-65.
7. Herić, S. (2017). *Neverbalna komunikacija. Pročitajte ljude pomoću govora tijela*. Posjećeno 22.4.2023. na mrežnoj stranici Međimurske novine: https://www.mnovine.hr/lifestyle/obiteljski-kutak/neverbalna-komunikacija-procitajte-ljude-pomocu-govora-tijela/?fbclid=IwAR0qvOZsYVC9Ch-xzszWJW3Vj2OlnOk5rc8drz2LCVNG0dtG1pOaVw_8Qg
8. Ivanković, K. (2003). *Downov sindrom u obitelji, priručnik za roditelje i stručnjake*. Zagreb. Foto Marketing - FoMa.
9. Jurković, Z. (2012). Važnost komunikacije u funkcioniranju organizacije. *Ekonomski vjesnik*, 15(2), 387-390.
10. Johnston, S., Reichle, J., Feeley, K., i Jones, E. (2012). *AAC strategies for individuals with moderate to severe disabilities*. Baltimore: Brookes Publishing Company.

11. Kafedžić, L., Sevdija, K. i Nuković, E. (2021). *Vodič za primjenu evropskih standarda Easy to read u obrazovanju učenika sa invaliditetom*. Sarajevo: Udruženje život sa sindrom Down.
12. Knapp, M. L. i Hall, J. A. (2010.). *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Kliment, A. i Jurković-Matić, O. (2007). *Poslovne komunikacije*. Zagreb: Mate d.o.o.
14. Leutar, Z. i Buljevac, M. (2020). *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Pravni fakultet.
15. Marot, D. (2005). Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. *Časopis za filološka istraživanja*, 17(1), 66-67.
16. Mesec, I. (2010). Razvoj jezika i govora od rođenja do sedme godine. Zagreb: Planet Zoe.
17. Novak, J. (2009). Sindrom Down. U V. Čulić i S. Čulić (ur.), *Psihološki aspekti* (str. 135-148). Split: Naklada Bošković.
18. Petar, S. (2004). *Osnove uspješne komunikacije*. Zagreb: Euro hoper.
19. Rešić, B. (2009). Sindrom Down. U V. Čulić i S. Čulić (ur.), *Psihomotorni razvoj* (str. 125-134). Split: Naklada Bošković.
20. Rijevec, M. i Miljković D. (2002). *Neverbalna komunikacija: Jezik koji svi govorimo*. Zagreb: IEP
21. Ronski, M., Sevcik, R. A., Adamson, L. B., Cheslock, M., Smith, A., Barker, R. M. i Bakeman, R. (2010). Randomized comparison of augmented and nonaugmented language interventions for toddlers with developmental delays and their parents. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 53(2), 350–364.
22. Sočković, K. (2021). Izazovi neverbalne komunikacije. Posjećeno 22.4.2023. na mrežnoj stranici Profitiraj: https://profitiraj-hr.cdn.ampproject.org/v/s/profitiraj.hr/izazovi-neverbalne-komunikacije/amp/?amp_gsa=1&_js_v=a9&usqp=mq331AQIUAKwASCAAgM%3D&fbclid=IwAR1r4KpoTFIY4k-

- e5CXN5DD37vs7XvdQs79PLAyWoFdrUZiEbHHvvicAPTQ#amp_tf=Izvor%3A%20%251%24s&aoh=16821633440817&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&share=https%3A%2F%2Fprofitiraj.hr%2F%3Fp%3D148673
23. Strsoglavac, H. (2016.). O poremećaju senzorne integracije i praktični savjeti za roditelje. Posjećeno 16.5.2023. na mrežnoj stranici Križevci.info: <https://www.krizevci.info/2016/10/23/o-poremecaju-senzorne-integracije-i-prakticni-savjeti-za-roditelje/>
 24. Stanely, I., Wieder, S. i Simons, R. (2004). *Dijete s posebnim potrebama*. Lekenik: Ostvarenje.
 25. Šejtanić, S. (2019). *Komunikacija u školi*. Mostar: Univerzitet „Džemal Bijedić“.
 26. Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
 27. Vuković, D., Vrbić, T., Pucko, S.i Marciuš, A. (2008). *Down sindrom: vodič za roditelje i stručnjake*. Zagreb: Hrvatska zajednica za Down sindrom.
 28. Vuković, D., Vrbić, T., Pucko, S.i Marciuš, A. (2014). *Down sindrom: vodič za roditelje i stručnjake*. Zagreb: Hrvatska zajednica za Down sindrom.
 29. Zrilić, S. (2010). Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu. *Pedagoška istraživanja. Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja*, 7(2), 231-242.
 30. Zrilić S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole, priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
 31. . Zuckerman, Z. (2016). *Summa pedagogica. Inkluzivno obrazovanje učenika s teškoćama*. Velika Gorica: Naklada Benedikta.
 32. 0. Žic-Ralić, A. i Cvitković, D. (2011). Razlike u procjenama adaptivnoga ponašanja djece s teškoćama u školskom okruženju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1), 109-127
 33. Žižak, A., Vizek Vidović, V., Ajduković, M. (2012). *Interpersonalna komunikacija u profesionalnom kontekstu*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
 34. Wilkinson, K. M. i Henning, S. (2007). The State of Research and Practice in Augmentative and Alternative Communication for Children with

Developmental/Intellectual Disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13, 58–69.